

Nousu- ja laskupainollinen jälkilause hämäläismurteissa

Kahdeksantoistavuotiaana kirjoittamassaan, yhdeksäntoistavuotiaana (v. 1883) julkaisemassaan »Lauseopillisessa tutkimuksessa Koillis-Satakunnan kansankielestä» ylioppilas E. N. Setälä esitti havaintojaan myös »Sanojen järjestyksestä» (ss. 157—162), osittain vertaillen koillissatakuntalaisten murteiden ja silloisen kirjasuomen sanajärjestyksestä toisiinsa. Kirjoittaja lausuu yleiskäsityksensä: »Tässä kohden ovat kirjoittajamme tehneet paljon kielipattoja, sitoen kieltämme ruotsinkielen ajatusmuotoihin. Ruotsinkielen vaikutuksesta on ruvettu noudattamaan sitä sääntöä, jolla ei ole perustusta ajatuksessa eikä kansankielessä, että subjekti on predikaatin jälkeen pantava, kun adverbiaalinen tai objektiivinen lauseenosa tai kokonainen lause käy predikaatin edellä» (ss. 157—158).

Lauseenjäsenien keskinäistä järjestystä koskevan jakson loppupuolella kirjoittaja käsittelee seuraavaa erikoistapausta (s. 161):

»Yksi kohta on, jossa kansankielikin näkyy antaneen sijaa vieraan kielen vaikutukselle, nimittäin siinä, että subjekti tavallisesti asetetaan semmoisen predikaatin jälkeen, joka vastaa latinan *inquit* sanaa, s.o. silloin kuin ensin mainitaan puhujan sanoja ja sitten vasta puhuja.»¹

Kirjoittaja tarkoittaa siis, vaikka ei esimerkkejä mainitse, sellaisia tapauksia kuin seuraavat ovat:

Kysy: »eikö ukko myi härkää?» — »Myin kyllä kahteentoista riksiin», *vastasi ukko* (Ähtäri; s. 205). — »Minä menen sannon isälleni», *sano merenhaltian poika* (Ruovesi; s. 183). — »Mitäs siinä teet?» *kysy se vieras* (Kuru; s. 170).

Mistä nuori murteentutkija oli saanut sen käsityksen, että n.s. epäsuora sanain järjestys näiden esimerkkien edustamassa tyyppissä oli johtunut »vieraan kielen vaikutuksesta», siitä en ole selvillä. Eihän asiaa ollut sitä ennen eikä ole vielä kukaan riittävästi tutkittu. Ehkä hänen käsityksensä perustui analogiapäätelmään, jonka oli tehnyt joko joku sen koulun opettajista, jossa Setälä oli ylioppilaaksi valmistunut, tai hän itse, kun jo lyseolaisena oli julkaissut lyhyen lauseopin ja siten oli tullut miettineeksi varsinkin lauseopin alaan kuuluvia oikeakielisyysskysymyksiä. On todennäköistä, että esim. kysymyksissä semmoinen lauseenosien järjestys kuin: »Miksi pitää Jeesus nimeään salattuna?», »Minne menee ruoka?», »Mitä tekee hän?», »Kuka on hän?», koulussa oli leimattu ruotsinvoittoiseksi ja oikaistu n.s. suoraksi sanajärjestykseksi. Luullakseni oli opetettu, että n.s. inversiota oli samasta syystä kartettava, jos jälkilause alkoi adverbiaalilla; esim. Sen

¹ Kun tämä n.s. 'subjekti' on lauseensa painollinen jäsen, kutsun tällaista lausetta nousupainolliseksi.

jälkeen *rupesivat* he aterioimaan; — Nyt *puhkesi se viha* uudelleen; — taikka objektilla, esim. Juhaa, jota hän ennen oli ihailnut, *oli hän nyt alkanut epäillä*. Jos inversio näihin tyyppeihin oli tarttunut ruotsin kielestä, se kait oli *inquit*-tyyppisiin tullut samasta lähteestä.

Setälän »Lauseopillinen tutkimus» kuului vielä 1890-luvun aikana teoksiin, joihin ylioppilaan oli suomen kielen arvolausetta varten perehdyttävä. Ja kun m.m. oikeakielisyyden harrastus silloisessa ylioppilaspolvessa oli virkeätä, on jo silloin mainetta saaneen Setälän käsitys tässä erikoistapauksessa omaksuttu semmoisenaan. En ainakaan itse muista ylioppilaana epäilleeni sen luotettavuutta; paljonhan teorioita silloin tuli lukeneeksi ajattelemattomasti. Viime vuosina tapahtunut keskustelu ja väittely lauseenosien keskinäisestä järjestyksestä on kiinnittänyt asiaan huomiotani.

Toht. Hakulinen näkyy jo viittä vuotta aikaisemmin (SKKR II 193) lausuneen käsityksenään, että inversion yleisyys kansanmurteissa silloin, kun lainatun virkkeen lausuja ilmoitetaan sitä seuraavassa n.s. johtolauseessa, perustuu kehitykseen, joka on »kaikesta päättäen tapahtunut omaperäisesti.» Haluan kuitenkin seuraavassa esittää, mihin nykyinen käsitykseni p.o. erikoistapauksesta perustuu, ottaen lähtökohdaksi hämäläismurteet, joita parhaiten tunnen.

Eräs nousupainoinen jälkilause

Vakiintuneimpia virketyyppejä, joissa n.s. inversiota länsimurteissa esiintyy, ovat sellaiset paikkakunnittain tunnetut ja käytetyt sananparsivirkkeet, kuin esim. seuraavat satakuntalaiset:¹

»Sananjalaka», *sano jätkä* saarnastoolia (Karvia) | »Taitaa olla pee», *sano Korpi-Kaisa ässä* (Metsämaa) | »Onpas sinne matkaa», *sano kana*, ku kuuta katteli (Parkano) | »Oleks toista nähny?» *sano entinen miäs* ko papu [= herne] lusikkaan tuli (Nakkila).

Myös »Varsinais-Suomen sananparsissa» on näihin kuuluvia 'Sanaleikkejä ja sukkeluuksia'; esim. San ny yks makja sana, sanos poik. — Siirap, vastas fliikk (Halikko) | Kute [= kunhan ei] tulis tavaks, sano Manu ko ryyppy ott (Kustavi) | Suaja [= leuto sää] siäl o, mut tuule suaja tarvita, sanos ämm kon tuppan tul (Pyhämaa).

Eteläpohjalaisilla niitä on runsaasti; esim. Hyvää tekua, sanoo Piipari, kun tyttäriänsä katteli (Kauhajoki) | Tuarehia uutisia, sanoo akka, kun aviisi korveehin [= korvoon l. saaviin] putos (Lapua) | Oikeen tuloo ittiänsä ikävä, sanoo Lappajärven fliikka, kun peilinsä oli rikkonu (Kauhava).

Hämeestä voisin omankin muistoni mukaan mainita monta längel-

¹ Satakunnan sananparsia (Porvoo 1939):nrot 1313, 1356, 1316, 1311. Osasto 'Sukkeluuksia' sisältää moisia yhdeksättäkymmentä.

mäistä näytettä; esim. »Toista viäreen», sano Yrkälä, kun kiiskin sai [nim. innostuneena ensi apajan antamasta saaliista]. Mutta lainaan pari esimerkkiä painetuista lähteistä: Syäläänkös Sahalahlella sulellihhaa? — Syälääj jos saalaan, sano sahalahtelainen (Pälkäne) | Arvataan loppua, sano Miahoilan miäs kun melalla Roineesta pohjaa koitti (Hämeenlinna) | Laitimaiset siinä kyytiä soa, sano Harjun Riikka, kun kuuli että moapallo pyörii (Viitasaari).

Uudeltamaalta mainittakoon esim. Antaa välil henkähtää, sano Rausilan miäs oravaa ennenkun neljännen kerran ampus (Elimäki) | Tuleeko se tämän kautta? sano Happoin kun ukkoin jyris (Artjärvi) | Paha paikka, sano Korhoin hautaa (Jaala) | Kyl se terrist menee, sano Raussilan miäs, kun variksen ampus (Elimäki).

Karjalan kannaksellakaan tämä folklore-tyyppi ei ollut tuntematon. »Etelä-Karjalan sananparsista» (Porvoo 1941) muutama näyte: »Sin män eikä piisantkoa», sano ukko ko rautaketjut järvie puotti (Räisälä) | »Kui monta peätä, nii monta mieltä», sano mies ko koaljkuorma koatu ja kaikänniit eri suunnal (Sakkola) | »Kasso sie vaa isse isseis; kyl mie isse issei kasso», sano Antrea mies humalas (Antrea) | »Ei tule mittää koi [= kun ei] kuole kettää», sano hauakaivaja (Terijoki).

Mutta ent. Raja-Karjalassa se leht. J. Kujolan mukaan on tuntematon: »en muista sellaisia koskaan kuulleen Salmin rahvaan suusta, en koulukaupungissani Sortavalassa enkä edes täällä Tampereellakaan». »Minä olen niihin tutustunut jonkin verran vain kirjallisuuden välityksellä.»¹ Jotenkin samanlaiset tiedot on toht. Aimo Turunen suullisesti antanut syntymäseudultaan, Ilomantsista, ja koulukaupungistansa, Joensuusta. Kun lisäksi toht. V. Ruoppilalla on se käsitys, että 'sanoi' -sananparsia Saimaan eteläpuolisissa pitäjissä käytetään vähemmän kuin läntisissä Suomen maakunnissa, näyttää siltä, että tämä sananparsi-laji on tullut viimeksimainittuihin vuosisatojen kuluessa sekakielisen alueiden välityksellä maamme ruotsinkielisiltä alueilta. »Finlands svenska folkdiktning III. Ordstäv, utgivna av Väinö Solstrand» (Helsingfors 1923), sisältää (ss. 193—338) runsaan ja monipuolisen kokoelman 'vingade ord', joiden mukaileminen ja suomentaminen molempia kieliämme taitaville henkilöille on ollut helppoa ja on voinut olla houkuttelevaakin, kun nuo »siivekkäät» sanat monesti sisältävät sukkelaa leikkiä tai hienoa ivaa.

Sen vuoksi olisin — kunnes sananparsiston tutkijat osoittavat oletukseni erehdykseksi — valmis myöntämään mahdolliseksi, että p.o. sananparsissa esiintyvä inversio on ruotsinkielisten esikuvien mukailua.

Mutta se ei silti ole ruotsin tuomaa eikä luomaa suomen kieleen.

¹ Kirjekortissa tämän kirjoittajalle.

Nousupainollinen jälkilause hämäläismurteissa

On kait yleisesti tunnettua, että hämäläismurteissa kaikkialla muuallakin — ei vain Koillis-Satakunnassa — virkkeissä, missä »ensin mainitaan puhujan sanoja ja sitten vasta puhuja», noudatetaan sellaista jälkimmäisen lauseen osien keskinäistä järjestystä, jota sanotaan milloin 'epäsuoraksi', milloin invertoiduksi: 'subjekti' kuuluu 'predikaatin' jäljessä tai 'predikaatin' finiittiosan ja partisiipin välissä, jos 'predikaattina' on verbin liitto-muoto. — Muutamat näytteet sieltä täältä kuvastakoot tätä järjestyssään-töä.

Aluksi olkoon lähteenämme mehukas »Suomen kansan murrekirja» I:

syä säästäin savvee *sano sammakko* poikaans (Loimaa; s. 95) | Pannaas se ny miälemme, *sano Antti*. — Pannaan vaan, *sano Kalle* (Huittinen; s. 110) | »No, jos ni hyvin teette, ni Jumala teitä palkikkoo — — —», *puheli Franki* melkeiv veret silmisä (Kokemäki; s. 115) | »Kullai [= miten] me se [hevonon] ny saaraa toho ommaa pilttoosees taas», *meinas Iisakki* (Kullaa; s. 120) | »Kolome henkee sarkaaj ja lyhkästä sänkee», *sano isäntä* ja sittes se [leikkuu] alako (Ikaalinen; s. 155) | »Ketäs miähiä tualta tulee?» *sano meijän äite* — — — (Tyrvää; s. 141) | Laittakaas simppei pualpäiväks, *meinas Kala-Kaija* (Pori; s. 125).

Selailemme sitten vähän P. Virtarannan kirjaa »Hämeen kansa muistelee»:

»Paljonko annat nim minä näytän sullek koko kirkon sisuksen?» *oli se Kuula sanonus* sittet Tiuran isännälle (Sääksmäki; s. 33) | »Mennään nyk kattoon niitä kalampyyryksiä!» — »Mennään vaam!» *meinas isäntä* (sama; s. 51) | »No hiaron nyv velikulta lumella niitä!» *sano rovasti* (Hauho; s. 131) | »Em minä koirriani [= koirieni tähden] pelkääs» *sano se Kokkonen* (Pälkäne, s. 182) | »Ai jestas» *sano*, »mikäs pojjaan silmän on?» *sano se rohvesori Valtini* (sama; s. 204) | likak kysy: »Kuka se on?» — »Kylä mun isäntä tietää» *sano tonttu*. (sama; s. 209) | »mikäs toi on?» *kyssyy leijona* siltä ratsulta (Längelmäki; s. 364) | »Täss on nin kauniit napikkij ja niit on nim paljonkin» *kehu Kalle* (sama; s. 362) | »Älä hassuja puhus» *sano isä* (Saha-lahti; s. 243) | »Myähäänhän teillä maataan — — —», *sano polliisi-Valppu*. — — »Kum minä vasta ylös pääsin», *sano Pajusen Hilma* (Kuhma-lahti; s. 272) | pohjalainej — — — — »sano että »onko sulta mittään pois?» — »Ei» *sano se Pajukannam miäs* (Eräjärvi; s. 309) | »Enempi Eskelimpäivänen . . . aikanen salem maksaa», *sano Heikki*, »kun sun talos» (Orihvesi, s. 385) | »Kyllä viina hyvää on», *sano isäntä* (Ylöjärvi; s. 393) | »Mitä pahaa sääkin onneton tehny oot?» *sano Jeppee* (Tyrvää; s. 406) | »raha on siälä jo sun oman sänkys tyynyjev välisä, orottaa sua», *meinas noita* (Karkku, s. 431) | »Ei se pahhaa tees» *sano Suru*, »vaikka vähä söiskin» (Suoniemi; s. 451).

Olisi helppo laajemmilla näytelausekokoelmilla osoittaa, että nyt kuvattu hämäläismurteiden järjestyssääntö koskee myös lounais- ja Etelä-Pohjanmaan murteita, vieläpä muitakin äidinkielemme murteistoja. Mutta tila ei riitä enää esityksen laventamiseen niillä. Katsahdamme lähisukukielisiin.

Nousupainollinen jälkilause sukukielissä

K a r j a l a¹.¹ — — — — d'oka iltä käüväh kirikköh molimah», *šanou akka* (Jyskyjärvi) 81³⁵ | bohat'alla, *šanou akka*, kaikkèⁿ on oža — — — — (Tunkua) 73²⁹ | »emmekö lähe?» *miyla šanotah tovariššat* (Kiestinki) 154¹⁹⁻²⁰ | »hõ» *šanou ostaja* (Kiestinki) 162⁷.

A u n u s. »jedinöi ei tulluh järelehpäi» *šanou ehättäi* (Säämäj.) KKN II 76¹⁷ | »Kondii on karjas» *palahutti sanuo Pešan akka* (Säämäj.) 390.² | »Emmö silloi villupaidoi tiedän» *sanoi Vaslei* (Impilahden Uomaa) 372 | »Minuntah läkkä vai» *sanoi poigu* (samoin) 371 | Meil Joutšikkei enämbi ei ole *šanou häi* kyynälien vie silmis valujes (Salmi; Palojärvi) 378 | »Kunnebo kandoi Joutšikoin?» *kyzyy Matoi* itkun seas (kuten ed.) | Midäbo moamo nenga viruu? *kyzytäh hyö* (kuten ed.) | ei Joutšikoi enämbi kujuo muö kellon ker tulla kalkkai *šanou moamo* (samoin) | » — — lebiä kois ku ruadua ei himoittane» *šanou muamo* (Salmi, Mantšinsaari) 385 | »Lähten-jo, ku vai hyväzil työndännet» *šanon minä* (sam.) 385 | »dai itše tulemmo» *kelahtau sih* [= sanoa heläyttää väliin] *Kondien Outti* (sam.) 387 | »Davai Mikki karttih.» — »Davai» *šanou Mikki* (J. Kužola, Äänneopill. tutkimus Salmin murteesta, s. 84).

L y y d i l ä i s m u r t e e t.³ »kogs hän tulou ottamaj brihattšud?» *kuziüu dägibuob* »Milloin hän tulee ottamaan poikaa?» kysyy syöjätär.' (Šuoju) 65¹⁴ | »no i vie mida on?» *kuziüu tsar* »No mitä vielä on?» kysyy tsaari' (Šuoju) 134⁴⁻⁵ | »mäne» *sanu üks sandat* »Mene» sanoo eräs sotamies (Mund'ärvi) 231⁸⁻⁹ | »nu odna·ko» *dümajtš(1) tšigan* »No kuulepas» tuumi mustalainen' (Mund'ärvi) 250¹³ | Netšen ruadan šiksi *sanui lambas*: ed maltta sina minun villad ottada muga kebjedäli kui paimen' »Tämän teen siksi», sanoi lammas: »et osaa sinä minun vyllaani ottaa niin kepeästi kuin paimen' (Sununsuu) Gtz 26 | läkkä metttšau! *kazakale sanuu ižand* »Tule metsään!» rengille sanoo isäntä'. (Mundjärv) Gtz 21.

V e p s ä. Invertoitu jälkilause, joka ilmoittaa etulauseen sanojan, ei ole tuntematon vepsällekään. Setälän & Kalan kielennäytekkokoelmasta mainittakoon seuraavat esimerkit:

¹ Kokoelmasta »Karjalan kielen näytteitä» III. (Sivun ja rivin järjestysluku merkitty kunkin näytevirkkeen jälkeen.)

² Tämä ja seuraavat näytteet — paitsi viimeinen — ovat »Suomen kansan murrekirjan» II osasta. Ne ovat kirjoitustaitoisien ja kirjasuomea lukeneiden antamia.

³ Neljä ensimmäistä »Lyydil. kielennäytteistä» = Suom.-ugr. Seuran Toimituksia LXIX; kaksi viimeistä A. Genetzin painattamista: Kieletär I 5 (Helsinki 1873).

»Edahaksig sä a·kaiñe tõndijd?» »Minä» *sanub akk se tõndjiñ voikkid etsmähä. Mautadig voikta?»* (Tšikla) 462₂ | »Nuške» *sanub mužikl»* »probij ezmäks sinä, a eskäi i miñä». »No», sanoo mies, »koettele sinä ensin ja sitten vasta minä» (Tšikla) 481₄ | Mužik kagran rahnij, *sab* »Nu uberaï tüved!» *kondija.le mužik se* 'Mies leikkasi kauran. »No korjaa talteen tyvät!» sanoo mies kontiolle' (Tšikla) 487₃₋₄ | »Astu tatainost», *sanub kel.le rugihen puh-tast* 'Astu isäni luo», sanoo se, jolle hän rukiit puhdisti' (Tšikla) 489₁₂ | Netsen mužikan tediba miše bohat i lähtnu kodšpai, gānu üks tütar — *tediba rəzbainikad* (Šimjärvi) 224₁₂. 'Siitä miehestä [he] tiesivät, että [hän oli] rikas ja lähtenyt kotoa, [oli] vain tytär jäänyt — tiesivät rosvoit'.

Kettusen & Siron näytekokoelmasta:

keda möst pidab antta [kondjale]? *pagištaž ukevine da akaiñe* (Pervakoi—Kaleg) 185₁₁ | »a mänē», *sanui deduško*, »putub — — —» »Ka mene», sanoi setä, »tulee vastaan — — (Noidal) 22₃ | »ota», *sanui babuško*, »minun lapsu-žid' — — —» »Ota», sanoi mummo, »minun lapsosiani — — —» (sam.) 23₃ | »no, miña nugu magadan», *sanub bešednik se*, »tagou. pimet teghe» »No, minä nyt makaan, sanoo se vieras, »täällä. Tuli pimeä» (Korbaл—Nurgoiл) 39₁.

V a t j a. »Etkö teä mitä hitrostia, što 'b saisēsi meitä činni?» *čūsusi mēs Ahlqv. 120₇ a* | miä neizen sille tubakkä črtomā, *tširjutēb vañkkē* etez, jumalēllē rissimā 'Minä rupean sinulle tupakkaa hieromaan, kirjoittaa Vañkka edelleen, Jumalalle ristiytymään' (Joenerä; — Dim. Tsvetkov; 148₃ a.) Kui' 'b mene sitä wittä wällä, *juttēb ataman:*» sis piäb üheltä wöttä nahka, selässä nülčēä nahka» — — — Ahlqv. 111 | Ku b mene sitä visiä wällä, *juttēb atamanas:* »sis piäb üheltä wettä nahka (Setälä).

V i r o s s a inversio on yleinen sekä suorasanaaisessa kansanrunoudessa että kaunokirjallisuudessa. Edellisestä mainitsen tässä muutaman esimerkin.¹

»Va vader, võta mind selga, ma ei jõua ise kuhugil!» *karjus rebane* järele (S. 10; Tõstamaa) | [Rebane] Tulnud kasepuu palvele, palunud silmi laenuks. »Ei ole!» *vastanud kasepuu* (s. 12; Karksi) | Setumaalta: »Tule üles, mine ära koju!» *ütles talle tüdruk* (s. 22) | »See nutt pole nutt», *ütles naine* (s. 23) | »Kust sai mu sõsara rätt sinu kätte?» *küsis tüdruk* mehelt (s. 25) | »Kust sa mu sõsara räti oled saanud?» *nõudis tüdruk*. — »Ei ole sinu sõsara rätt, see mu oma naise rätt», *seletas mees* omalt poolt (s. 25) | »ma vaatan, kust mu sõsara rätt sinu kätte on saanud». — »See ei ole sinu sõsara rätt, vaid see on mu oma naise rätt», *seletas võõras* oõmaja peremehele (s. 26).

Kaunokirjallisena näytteenä olkoon poimintoja Ernst Petersonin vilkkaasti kertovasta novellista »Ühe härja eluloost»:²

¹ Lähteenä O. Loorits: Vanarahva pärimusi. Teine, täiendatud trükk. Tartu 1936.

² Gustav Suits: Eesti lugemiseraamat II (Helsinki 1919), ss. 223—225.

»Hei, külamees, mis härja eest tahad?» *käis* korraga *kiunuw hääl* Jaani kõrvalt: — — —

»80 rubla», *vastas Jaan* rahulikult.

»He, heeh, heee!» *naeris teeäärne*, »kas sa hull oled?»

»60 rubla!» *pakkus teeäärne*.

»80!»

»65!» *hüüdis lihunik*.

»80!»

»70 rubla», *karjus see* jäsele [!] jookstes, »võta raha, ka sa hull oled? — —

»90 rubla!» *kisendas lihunik* — — —

»Anna ära!» *ütles Eeva*.

»Kuule nüid juttu, se narrib muidu», *vastas Jaan*.

— — — »Kuule, mees», *ütles ta* jälle vankri ligi tulles — — —

Vaadake, rent on kallis, ei saa kuidagi väljä», *hakkas Eeva*, — — —

»76 rubla, ja see on viimane!» *ütles herra* tõsiselt.

»Ehk lubab herra veel juurde!» *küsis Eeva* paludes.

»Kuule, vanamees, kas sa sant oled?» *ütles ta* vihaselt.

»Solche dumme Menschen, diese Bauern», *lõisas ta* habemesse.

»No ütle ruttu!» *kähvas herra*, »mul on aega vähe!»

»Ehk paneb herra saba raha peale?» *küsis, palus Eeva*.

»Mis sa siis ise maksad?» *küsis herra* korraga, pööris ümber ja läks.

»Olgul!» *hüüdis Jaan*.

»Mis see sul nüüd on 80 täis panna?» *mõitles ta*, ütelda ei tohtinud ta midagi — — —

»Kas elu peale?» *julges Eeva küsida*.

»Saab nuumatud ja tapetud!» *vastas herra põlgavalt*.

Samasta »Eesti lugemiseramatun» II osasta laskin E. Bornhöhen kirjoittamasta kertomuksesta (ss. 53—62) 16 esimerkkiä, A. Saalilta (ss. 82—86) 11, G. E. Luigalta (ss. 195—200) 14 esimerkkiä.

*Laskupainollinen*¹ jälkilause hämäläismurteissa

Paitsi sitä, että inversio jälkilauseessa, joka ilmoittaa edellisen lauseen sanojan, on lähisukukielissä näin laajalle levinnyt, on huomattava eräs toinenkin seikka, joka saa epäilemään sen ruotsalaisperäisyyttä. Ruotsin kielessä inversioni p.o. tapauksissa on poikkeukseton, suomessa ei. Setäläkin sanoo »Lauseopillisessa tutkimuksessaan», että Koillis-Satakunnassa »melkein aina asetetaan persoonapronomini predikaatin eteen;» esim. »Olenko minä teilän juoksutettavanne?» *minä sanon* (Ruovesi); — »Varsin mahottomasti», *me sanotaan* (Ähtäri); — »Me' vaan, kyllä niitä siellä on», *se sano* (Virrat).²

Tutkija ilmoittaa lisäksi:

»Mutta substantiivikin asetetaan tässä tapauksessa predikaatin eteen,

¹ Esimerkistö osoittaa, mitä tällä sanalla tarkoitetaan.

² Esimerkkejä on vain pronomineista *minä, me, se*.

jos kohta ei eteen niin usein kuin jälkeen.» Esim. »Väännä kiini», *toinen karjas* (Ruovesi); — »Se on maksettu», *puukhollar' sano* (Multia); — »Täällä se oli viikon päivät», *Epelinki toimitti* (Ähtäri). — Tämä tieto kyllä voi olla oikea, mutta sikäli riittämätön, että siinä ei mainita mitään p.o. substantiivin painollisuudesta tai painottomuudesta eikä minkälaisissa tapauksissa substantiivi voi tulla predikaatin eteen.

Kannisto »Lauseopillisissa havainnoissaan läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta» (s. 277) sanoo suoran sanajärjestyksen käyttämisestä siellä paljoa rajoittavammin:

»Lauseessa, joka ensin mainitsee puhujan sanoja ja sitten puhujan, on se sana, joka puhujan ilmaisee, aina predikaatin edellä, jos se on 1:sen (tai 2:sen?) persoonan pronomini tai 2:sen persoonan pronominin sijasta käytetty puhuttelusana, muuten se useimmiten on predikaatin jäljessä.» Esimerkkejä Kannistolla on runsaahkosti. Niissä *minä* esiintyy 5 kertaa, *me* 7 k., *hän* kerran, substantiivi 2 k. *l a u s e p a i n o l l i s i n a* pred:n edellä; esim. »*No kyllä minä se m maksam mi nä sanon* (Kylmäkoski) | »*Kyllä siittä matkaa om me sanomme* (Kylmäkoski) | »*Minä ma-ksan sulles se ppä sano* (Urjala). Kolmessa esimerkissä subst. on pred:n jäljessä, pron. *hän* samoin neljässä, *ne* yhdessä esimerkkilauseessa, kukin tällöinkin painollisena; esim. *Kysy pitkö oleman ki-rjaa*, »*Om ma-r» sano Mi-kko* (Kylmäkoski). Kannisto on merkinnyt lausepainosuhteet, mutta hänkään ei ole esittänyt tilannetta, missä mikin laskupainollinen esimerkkilause on sanottu. Eräät niistä houkuttelevat olettamaan, että subjektin *v a s t a k o h t a i s u s* suosii laskupainollisuutta; esim. (Sano:) »*mpä mi-n os se mmost aikaa nä:hny*». »*Nyn nää-tte me sanomme*. Vaistomainen tai tietoinen itsensätehostamishalu tuntuu joskus olevan takana lausepainoisen *minä* tai *me* pronominin esiintyessä pred:n edessä; esim. »*kyllä mi-nä me-nem mi-nä sanon* | *Lä-hles sano kyllä te: ne osaatte*». »*Osaamme ky:llä me sanomme*.¹

Virtaranta on viime vuonna ilmestyneessä kirjassaan »Hämeen kansa muistelee» julkaissut näytteitä Pälkäneen murteista 72 siv., Längelmän murteesta 49 siv. Pälkäneen näytteissä esiintyy *mi-nä sanon* 6 kertaa, *mi-nä kysyn* kerran, Längelmän näytteissä *me sanottiin* kerran, *mi-nä sanon* 6 kertaa, *mi-nä kysyn* kerran. Nämä 15 esimerkkiä ovat näiden kahden pitäjän kielen näytteissä ainoat, joissa subjekti on predikaatin edellä.² Esim. Pälkäneeltä:

¹ Kannisto on ollut toisen persoonan pronominin (*sinä* ja *te*) suhteen epä tietoinen. Siitä ei ole hänellä mainittuna yhtään esimerkkiä, ja tämä persoona onkin mainittuna vain sulkumerkkien välissä ja ohella on kysymysmerkki.

² Lausepainoa näyteteksteihin ei ole merkitty. Tässä olen sen osoittanut pisteellä luottaen hämäläiseen korvaani.

»Älä hulluja [puhu], ei talvella ukkonen käy eikä salamoittem!» *minä sanon* (s. 202) | No, minä sanon [lääkärille] että »avakkaa [pääkalloni] pois vaam» *minä sanon*, että »kualem' missä hyvää» *minä sanon*, että »tai-vaassa poijaan koto om» *minä sanon*. — »Onks se niin?» *sano*. — »On kyl!» *minä sanon*. (s. 204) | Ja minä sanon sittem: »Mitäts tää merkittee?» *minä sanon*. (s. 210) | »Mitäts tää merkittee?» *minä kysyn* taas sitte (s. 211) | »arvaas Koski minkä minä sinun nyv viän!» — »Viät minkä [= mihinkä] hyvää» *minä sanon*», sano Koski (s. 219).

Längelmän murteen näytteihinsä Virtaranta on saanut m.m. kuvausta erästä isosta miehestä, jolla oli yhtä huomattava ruoan kuin heikko työn halu. Kuvauksessa kertojaa (isäntämiestä) tarkoittava *minä* on finiittiverbin edellä; samoin kertojaa ja hänen toveriaan tarkoittava *me*; kuvattavan miehen nimi *Kallu* seuraa finiittiverbin jäljessä. Siinäkin kuvastuu nominatiivien *minä* ja *me* huomattava 'halu' esiintyä jälkilauseen ensi sanana:

me sanottiin että »vieläkö sa kolmannen [riiväkakon] syät nim_ me oste-taan?» — »Olis voita! *sano Kallu* jo. — »Kyl se ilmankin mennee alas!» *me sanottiin* (s. 361) | se [Kallu] sanoo yhtenä aamuna että »nyt minä sainkij jo ne [halot] hakattua». — »No paljokohan sinnet tuli?» *minä kysyn*. — »Niitä tuli kolmej ja puoli syltä.» — — Minä sanon Kallulle: »Mitenkäs sinä viittit valehlem» *minä sanon*, »että niit on kolmej ja puoli?» (s. 362) | »Paljoks semmoselle miähelle on tarvinnum maksaa?» *minä sanon*. — »No kolmes-sattaa vuateessa». — Se oli normaali aika. — »Minä maksav viissattaa sulle», *minä sanon*, mutta [lupaa] että sinä sitte teet töitä.» — »No kyllä!» *sano Kallu* (s. 364) | »No nyt huamena kul lähletään sonnanaajoon», *minä sanoj* »ja sull on tommoset filttitossut jallaassa; sitte kum me illalla tullaan kotio nin ei siin o ennään teriäkän — ei siin ok kum pelkät varret» *minä sanon*. »Ja se on sillälaila että kun aurinko laskee nin kuu nousee, aina mennään» *minä sanon* (s. 364).

Tämän ei tarvitse merkitä sitä, että substantiivi tai senluontoinen sana-yhtymä ei voisi Längelmällä (ja Pälkäneellä) yhtä hyvin kuin Kanniston kotiseudulla olla laskupainollisen jälkilauseen alussa, jos psyykkillisiä edellytyksiä sellaiseen ilmaustapaan on olemassa. — Mutta nousupainollisien rinnalla laskupainolliset tapaukset ovat paljon harvinaisemmat.

Hämäläisen *minä* -nominatiivin erikoisesta pyrkimyksestä jälkilauseen alkusanaksi seuraa vielä esimerkkejä eräistä muista hämäläismurteisista pitäjistä (P. Virtarannan »Hämeen kansa muistelee» kokoelman mukaan):

»Putositteko te jokkeen!» — »Em minä jokkeem pulonnum» *minä sanon* (Orihvesi; s. 381) | se sano että »kylä [= kyllä] semmottev varsapukiv vaan pitelee joka rattaill on!» — »No jakka nyn näätte, jakka nys satutte!» *minä sanon* (Sääksmäki; s. 21) | »Missäs isäni ja Kalle on?» *minä sanon* (sama; s. 22) | — — Tilta tulee kanssa» *sano isäni*. — »Em minä mes sinnem»

minä sanon, vaikka mikä olis; se on siin ehrollista [= tahallista] mennä sinne itensä tappaan» *minä sanon* (sama; s. 22) | [karjalainen] sano että »em minä kehtaam mennäk kirkkoon»: — »No mitäs tee ste häppeeette?» *minä kysyn* (Tyrväntö; s. 90) | »Ei ov viälä puutetta, koska nil laulattaa!» sano Eetu. — »Koskas minä sulle helvetil lonntoposki puutettani valittanu olem» *minä sanon* (Kuhmalahti; s. 273) | »Viäläkö stä tavaraa nyt tännej jää — — —?» sano. — »Viälä yks kuorma», *minä sanon*, »siin on kum pyysittel» ja lählim pois (sama; s. 273) | »Puhut sinäkin ämmälles» *minä sanon* sitte (sama; s. 275) | »Onko vanhaa ihraa?» *minä sanon*. — »On» sano (samoin) | [touhusivat] että se pesä hävitettään, Mantar rukit ja vehkeet ja kaikki — — —. Mutta minä sanon: »Sitä pessä ei hävitetä!» *minä sanon* vaan (samoin; sivulla 276 on 8 tapausta; puhuja tuntuu olevan sisukas nainen).

Moiseen *minä* pron:n esiintymiseen tuntuu olevan aiheena jonkinlainen itsensätehostaminen varsinkin vastakohtana jollekulle toiselle »sanojalle». Jälkeenmainittu ilmoitetaan yleensä nousupainollisella jälkilauseella, kuten useista yllä esitetystä näytteistä näkyy.

»Suomen kansan murrekirja» I:n mukaan lainaan tähän vielä eräitä Satakunnankin ja Uudenmaan puolisia näytteitä.

Tommostest romeliinist täytys sopanki keittää jo vissii muuripadas, meinas Viilmanska. — Ja vissii, *määki sanoi* (Pori; s. 126) | Kuinka te vookasitte päästää ne [lehmät] maantiälle ilma vahtii? *mä kysyi*. (Merikarvia; s. 135) | Ei Franssi ny huali höhlät semmosii ylöttömmii, *mää sanoi* (Pori; s. 126) | Äitsy sano: »Onk teitil [= kakaroilla] siit jotaam pahanteom meininkii — — —?» »Eikä ole, *myä sanottiin*, »sit teitim marssiannaham myä katteltas miälellään.» — »[en] Tiädä sit marssii, *äitsy sano*, »jos ei tul paljoo väkii niim — — — (Sippula; s. 268) | Teitille räkänokille myä ei anneta yht mansikkaa, *myä huulettiin* [vastaukseksi Mattilan poikain uhkaukseen, että tulevat syömään meidän poimimamme mansikat] (sama; s. 270) | Nyt läkkä karkuun, *minä sanon* (samoin).

Laskupainollinen jälkilause lähisukukielissä

K a r j a l a. (Kiestinki) »mitä [lehmäsi] makšau?» — »makšau kolmi šatua», *mušikka sanou*. »hō», šanou ostaja, »konša siula lehmän nahka makšau kolmi šatua?» murajamah rupesi. (KKN III 162 6-7).

A u n u s. Säämäjärveltä julkaistuissa näytteissä ¹, jotka paperille on pannut Arvid Genetz, sanotaan m.m.:

»läkkä nügöi», sanou, »pertti», *mučoi sanou brihal*. (s. 76 13-14) | »sehäi», *kupsu vastoau*. (s. 77 6.) | »kuzbo sinä», sanou, »nenga d'engoa otit da eluo?» »olis d'engoa moal», *vävü vastoau*. »kuz on?» *kupsu küzü* (s. 77 7) | »anna vai», sanou, »minul soittoa», *vienižändü sanou* (s. 69 3).

¹ Karjalan kielen näytteitä II.

Salmin Palojärveltä on seuraava: »Vai mizbo kaiken tiedäzit, eletyn tiijät, elämättömeä et. Muga i hänel täs», *muamo* pahoil mielil *pagizou*. (SKMk II 380).

L y y d i l ä i s m u r t e e t: »Toižeh üöhe suai», *akk sanuu*, kui tahto pidau hiätä [= 'hänet kuinka tahansa pitää häätää'] (Mund'ärvi. Genetz s. 22) | *äijäng šina otad?*» *br i h a k ü z ü y*. »mina, *sanū*, *šhindad en tieđa*, *min sina andad.*» »Paljonko sinä otat?» poikamies kysyy. »Minä», sanoo [nuorikko], »en tiedä hintaa, anna minkä annat» (Mund'ärvi¹ 244 10) | *»kui müö piežum ierä suorēs piež?*» *i v a n s a n u u* »Kuinka me pääsemme saaresta pois?» Iivana sanoo⁷ | *»i nügöi pidañ, i v a n s a n u u, löyja dägibuob*» »Ja nyt», Iivana sanoo, »on löydettävä syöjätär» Suoju 42⁹⁻¹² (Iivanan, koiran ja kissan vuoropuhelua. Koira ja kissa mainitaan lainatun lauseensa edessä, esim. *koir sanuu* »läkkäm minunke!» i *kaži sanuu*: »emki voiž löyja, kus hän eläñ.») | *τωλου pahàn ak tämän akannruste, küzüy: »kee sina oleeD?*» — *mina*, *se e a k s a n u u*, *»olen ütše.*» 'Tulee pahalaisakka tämän akan luo, kysyy: »Kuka sinä olet?» — »Minä» se akka sanoo, »olen itse»' (Suoju 56 15.) — *suoji häm molizummai vedehižele: »ougat hüväd, raskegat mindai iergh!* — — —» *a hälmaj sanuu: »anda še, v e d e h i n e s a n u u*, »anda še, *kudam sina tieda ed!*» 'hän rupeaa rukoilemaan vetehistä: »Olkaa hyvät, päästäkää minut pois! — — —» Mutta hänelle sanoo: »Anna se», vetehinen sanoo, »anna se, mitä sinä et tiedä!» (Suoju 64 5).

V e p s ä n kielessä laskupainollinen jälkilause näyttää — ainakin satutyylistä päättäen — olevan yleisempi kuin nousupainollinen. Mainitsen aluksi näytteitä L. Kettusen teoksesta »Näytteitä etelävepsästä», sen I osasta:

»*кумед, музик, händikas se bašib*, eñžne bašib leib da sou se unohtase» »Kuuletko, mies», susi sanoo, »entinen, sanoo, leipä ja suola unohtuu» 50 12 | »nu da hüvä jo, *netse durag bašib*, nu jo hüvä — — —» »No ka hyvä jo» se tyhmä mies sanoo, »no jo hyvä» 32 7 | »nori, šetä, nori», *koñdi se bašib* »Nuorita, ystävä kulta, nuorita», karhu se sanoo» 47 8 | »sanu šetä: tervaskannon mud», *koñdi se ukole mañite.ob.* — »Sano, ystävä kulta: 'tervaskannon kanssa', karhu se ukolle valehtelee. 47 5 | »na, pravadi päčšinje möst mindän», *mužik mözd bašib* »No, vie uunille taas minua», mies taas sanoo. 83 10 | — Lisää esim. 74 15, 70 3, 55 13, 58 7.

Setälän & Kalan tekstijulkaisusta: »Da-vai», *prihävine sanub* boranalē (Kaskesoja; 179 5). — Seuraavat näytteet ovat saadut Tšiklasta:

»A mijag», *Vedehine sanub*, »siñi meišpäi pid'äb?» »Mutta mitä.» sanoo vetehinen, »sinä meiltä vaadit?» 481 12 | »A miñ sinä miñi», *mužik sanub*, »andad?» »Ka mitäs sinä minulle annat?» sanoo mies. 484 8 | »A miñä», *soton sanub*, »opendan sindai kaikēs» »Minä opetan», sanoo saatana, »sinua kaikessa» 484 9 | »Toiko sä möst naitijd mindai?» *koñdi sanub*. »Sinä vain petit minua taas», kontio sanoo 487 4 | »Sanu mužik: tervazkand», *koñdi hiłtaštši sanub*

¹ Tämä ja seuraavat näytteet ovat Suom.-ugr. Seuran Toimituksien LXIX osasta.

»Sano mies: tervaskanto!» kontio sanoo hiljaisella äänellä. 487 5 | »Mäne», *dēd se sanub*, »kuutsu händast bortsame!» »Isoisä sanoo: »Mene, kutsu häntä painisille!» 491 5.

Vielä pari keskivepsäläistä näytettä samasta kokoelmasta: Jäniš sanui: »otkat mindäi, velfed.» »Tule», *kaži hänēļ sanui* (Ladva 385 s) | »Jälgmäine pordhaine», *uk sun avaiž* (Nažamjärvi 359 1).

Vepsän satukielen taipumus laskupainollisuuden suosimiseen vaatisi erikoisselvitystä vepsän lausepainon sijainnista, mihin tehtävään tämän kirjoittajalla ei nyt ole tilaisuutta.

V a t j a. *no miä lähen, kukko juttēB, mettsä gul'attemä* 'No minä menen, kukko sanoo, metsään kävelemään' (Joenperä; Dim. Tsvetkov) 25¹⁴ y | *no mi-ä lähen ku·kkē ju ttēB me'ttsä gu'lāmā* (Kattila; 245 a | »no siz?» *herra juttēB*. 'No sitten? herra sanoo' (Ikäpäivä; 138 5 a).

En luule että laskupainollista jälkilauseetta ainakaan hämäläismurteissa on pidettävä perisuomalaisempana kuin nousupainollistakaan. Laskupainollisen käyttö näyttää riippuvan psykologisista syistä, joiden selvittäminen vaatii kunkin puhumahetken ja -tilanteen, ehkä puhujan luonteenkin tai hetkellisen mielialan tarkkaa tuntemista.

E. A. TUNKELO